ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA
VOL. L/LI SECTIO G 2003/2004

Katedra Teorii i Filozofii Prawa

BARTOSZ LIŻEWSKI

Norma prawa międzynarodowego a norma prawa krajowego

The norm of international law versus the norm of domestic law

I

Rozwój międzynarodowego prawa publicznego w ostatnim pięćdziesięcioleciu spowodował, że współcześnie nie można traktować tego systemu jako tworu jednorodnego. Dlatego też wyróżnia się klasyczne prawo międzynarodowe w takiej postaci, w jakiej ukształtowało się na przestrzeni wieków i jego odmiany, które nie mieszczą się w kanonie jego konstrukcji i wykazują odmienne cechy relacji z państwowymi systemami prawnymi. Do tych odmian, czy inaczej mówiąc gałęzi klasycznego prawa międzynarodowego, zaliczmy międzynarodowe prawo praw człowieka, jak również prawo wspólnotowe, choć co do tego ostatniego kontrowersje mogą i zasadniczo są największe. Można wskazać na argumenty przemawiające za traktowaniem prawa wspólnotowego jako odmiany prawa międzynarodowego, ale są także i takie (poparte orzecznictwem luksemburskiego Trybunału Sprawiedliwości), które nakazują traktować prawo wspólnotowe jako autonomiczny i niezależny od międzynarodowego porządek prawny.

Historycznie prawo Wspólnot Europejskich kształtowało się jako odmiana prawa międzynarodowego, by z czasem przekształcić się w niezależny system

prawny. Można się oczywiście zastanawiać, czy rozwój prawa międzynarodowego skutkujący wyodrębnieniem się dwóch gałęzi tego prawa był wynikiem kryzysu zachodzącego w systemie prawa międzynarodowego[1], czy też ewolucyjnych przemian w jego łonie. Nie zmienia to jednak faktu, że poza klasycznym prawem międzynarodowym wyróżniamy międzynarodowe prawo praw człowieka i prawo wspólnotowe.

Zwrócenie uwagi na to, że prawo międzynarodowe nie jest współcześnie systemem jednorodnym, ma na celu przede wszystkim wykazanie różnic, jakie zachodzą w relacjach między klasycznym prawem międzynarodowym i jego odmianami a prawem wewnętrznym państwa. W klasycznym prawie międzynarodowym te związki są najsłabsze i zasadniczo ukształtowanie wzajemnych relacji zależy od państwa. To ustawodawca państwowy decyduje o pozycji i randze prawa międzynarodowego w państwie. Związanie państwa międzynarodowym prawem praw człowieka jest już silniejsze. Obserwujemy tutaj odwrócenie relacji. To traktaty z dziedziny praw człowieka są źródłem i wyznacznikiem relacji z państwem. Państwo albo akceptuje te rozwiązania i wiąże się zobowiązaniami, albo nie. Największą natomiast zależność system prawny państwa wykazuje w relacji z prawem wspólnot europejskich. Relacje te wiążą się z członkostwem w Unii Europejskiej, która m.in. dzięki systemowi instytucji władna była wykształcić samodzielnie precyzyjne stosunki z systemami prawnymi swoich członków.

W rozważaniach prawnoporównawczych nad normą prawa międzynarodowego i krajowego nie poruszam kwestii prawa wspólnotowego z racji samodzielności tego systemu. Pomimo tego, iż początkowo prawo wspólnotowe traktowane było jako odmiana prawa międzynarodowego, obecnie jest systemem autonomicznym, który w państwie członkowskim obowiązuje obok prawa krajowego. Prawo międzynarodowe na skutek transformacji do prawa krajowego zostaje przekształcone w prawo wewnętrzne. Porównanie normy prawa międzynarodowego i wewnętrznego ma na celu przede wszystkim wykazanie, w jakim zakresie prawo międzynarodowe może być stosowane w państwie i w jakim zakresie może stanowić podstawę roszczeń dla osób fizycznych. Zagadnienie stosowania prawa międzynarodowego w państwie jest przynajmniej z polskiej perspektywy coraz bardziej istotne. Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku zakończyła bowiem proces ewolucji statusu prawa międzynarodowego w powojennym polskim porządku prawnym, zapewniając skuteczność prawa międzynarodowego w państwie.

---

[1] Szerzej R. Kevelson: *Crises in International Law and Symptoms*, [w:] *Rechtstheorie. Changing Structures in Modern Legal State Ideology*, E. Bulygin, B. M. Leiser, M Van Hoecke (red.), Beiheft 18, Berlin 1998, s. 129 i n.

II

Porównanie normy prawa międzynarodowego z normą prawa krajowego jest zagadnieniem trudnym z teoretycznego punktu widzenia, osadzonego w kontynentalnym rozumieniu prawa. Dużo łatwiej jest sobie wyobrazić i traktować jako sferę rzeczywistości prawnej państwo z jego całym porządkiem prawnym, tworzonym i chronionym w sposób zinstytucjonalizowany. Próba stworzenia takiego „obrazu" w odniesieniu do prawa międzynarodowego jest co najmniej problematyczna ze względu na cechy tego prawa i pozytywistyczny sposób myślenia o nim. Słuszność w związku z tym ma M. Zirk-Sadowski, pisząc:

„Problem prawa międzynarodowego publicznego, którego instytucjonalizacja nie jest tak spójna jak instytucjonalizacja prawa wewnętrznego, jest dobrym przykładem zawodności pozytywistycznej legitymacji instytucji prawnych. Prawo międzynarodowe publiczne nie poddaje się reifikacji w takim stopniu jak prawo wewnętrzne, bo nie ma możliwości odwołania się w jego legitymacji do jednej zintegrowanej wspólnoty komunikacyjnej".[2]

Próbując konfrontować normę prawa międzynarodowego z normą prawa krajowego, nie uniknie się odwołania do porównania systemu prawa międzynarodowego z wewnętrznym porządkiem krajowym. O ile jednak odwołanie się do poziomu systemów należy traktować jako założenie wyjściowe, pozwalające na ustalenie zakresu cech wspólnych i odmiennych obu tych porządków prawnych, to sprowadzenie tego porównania do poziomu norm musi być opatrzone dodatkowym założeniem zwłaszcza wówczas, gdy za istotne przyjmiemy strukturę normy.

Na normę prawa międzynarodowego można spojrzeć z perspektywy prawa międzynarodowego. Takie ujęcie doprowadzi do ukazania charakterystycznych cech normy prawnomiędzynarodowej na gruncie tego prawa. Właściwe wówczas będzie dokonanie klasyfikacji tych norm, ale na podstawie kryteriów sformułowanych w prawie międzynarodowym. W konsekwencji analiza zagadnienia normy prawa wewnętrznego stanowiłaby odmienny systemowo i jakościowo pion rozważań. W takiej sytuacji trudno jest mówić o reprezentatywnym porównaniu, a co najmniej można by się zastanowić nad celowością jego przeprowadzenia. Oczywiście sformułowanie wniosków teoretycznych (ale nie praktycznych) jest możliwe, choć właściwie sprowadza je nie do porównania, lecz do przedstawienia odmiennych właściwości norm: międzynarodowej na gruncie prawa międzynarodowego i krajowej w prawie wewnętrznym państwa.

Tak rozumiane porównanie nie jest według mnie celowe. Brak mu bowiem pewnej wspólnej płaszczyzny odniesienia, która świadczyłaby o celowości dokonywanego porównania. Przyznać jednak należy, że kontekst prawa międzynarodowego, z całą jego odmiennością w stosunku do prawa wewnętrznego, jest na

[2] M. Zirk-Sadowski: *Prawo wewnętrzne a prawo międzynarodowe publiczne. Zarys zagadnień teoretycznoprawnych*, „Państwo i Prawo" 1988, nr 6, s. 62.

tyle istotny, by przedstawić analizę normy prawa międzynarodowego w prawie międzynarodowym. Można natomiast – i to jest o wiele istotniejsze – spojrzeć na normę prawa międzynarodowego w zakresie możliwości jej zastosowania w prawie wewnętrznym. Przy przyjęciu takiego założenia celowość porównania jest bardziej właściwa i uzasadniona. W pierwszej kolejności należy ustalić podobieństwa między prawem międzynarodowym a prawem wewnętrznym.

III

Ustalenie podobieństw i różnic między porządkami prawnymi: wewnętrznym i międzynarodowym sprowadza się w przeważającej mierze do wskazania odmienności, które są na tyle istotne, że skłaniają do traktowania prawa międzynarodowego jako odrębnego systemu prawnego.[3] Dokonanie porównania na poziomie systemu nakazuje wyeksponować przede wszystkim trzy podstawowe odmienności[4], a mianowicie: zakres podmiotowy konfrontowanych porządków, cechy systemu prawa, koncepcję suwerenności państwa.

Zakres podmiotowy prawa międzynarodowego podlega ciągłej ewolucji. Historycznie ukształtowanym i podstawowym dla prawa międzynarodowego podmiotem jest państwo, które przez długi czas było jednocześnie jedynym podmiotem tego prawa.[5] Prostą konsekwencją takiego stanu na płaszczyźnie normatywnej było czynienie państw podmiotami norm prawnomiędzynarodowych. Mówiąc inaczej, norma prawa międzynarodowego powstawała wyłącznie na potrzeby ustalania relacji między państwami, skoro te były jedynymi adresatami prawa międzynarodowego. Miało to istotny wpływ na ukształtowanie zakresu przedmiotowego prawa międzynarodowego, którego specyfika w odniesieniu do zakresu normowania prawa wewnętrznego jest niezaprzeczalna. Z czasem krąg podmiotów prawa międzynarodowego uległ poszerzeniu o organizacje międzynarodowe, zarówno te międzypaństwowe powstające z inicjatywy państw dla realizacji ich interesów, jak również o międzynarodowe organizacje pozarządowe.[6] Najbardziej kontrowersyjnym i jednocześnie najdłuższym procesem było przyznanie podmiotowości prawnomiędzynarodowej osobom fizycznym. Poszczególni przedstawiciele doktryny potrafili znaleźć uzasadnienie dla jak najszerszego kręgu adresatów prawa międzynarodowego.[7]

---

[3] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki: *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1979, s. 275.

[4] M. Zirk-Sadowski: *op. cit.*, s. 59.

[5] W. Czapliński, A. Wyrozumska: *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 1999, s. 422.

[6] A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek: *Wstęp do prawoznawstwa*, Lublin 2001, s. 194.

[7] „According to J. Touscoz, the international law as a „discipline" should promote peace, justice and development. Its application should be not limiting to states, but al. so transnational corporations, non governmental organizations and physical persons must be deemed full subjects of

Na przykładzie stanowisk polskich przedstawicieli teorii prawa widać, jak trudno przebiegała ewolucja zmierzająca do przyznania podmiotowości prawnomiędzynarodowej osobom fizycznym. Jeszcze na początku lat siedemdziesiątych dominował pogląd o traktowaniu państwa jako wyłącznego podmiotu prawa międzynarodowego.[8] Schyłek lat siedemdziesiątych zaowocował uznaniem pewnej mobilności zakresu podmiotowego prawa międzynarodowego i przyznaniem koncepcji podmiotowości prawnomiędzynarodowej cechy otwartości.[9] Wówczas dyskusje dotyczyły możliwości uznania podmiotowości prawnej narodów i powoli zaczęto przewidywać (choć z dużą ostrożnością) możliwość traktowania osoby fizycznej jako podmiotu prawa międzynarodowego. Jednocześnie podkreślano:

„Tendencja do rozszerzenia zakresu podmiotów prawa międzynarodowego poza krąg suwerennych państw natrafia jednak na zasadnicze trudności natury teoretycznej i politycznej ze względu na zasadę suwerenności państwowej jako podstawowej kategorii podmiotów prawa międzynarodowego”.[10]

W późnych latach 80. podmiotowość prawnomiędzynarodową osób fizycznych traktowano dalej w nauce polskiej jako zagadnienie przyszłe i potencjalne.[11] Współcześnie podmiotowość osoby fizycznej na gruncie prawa międzynarodowego w zakresie podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela nie budzi wątpliwości.[12] Rozmiar zagadnienia i rozmach, z jakim postępował rozwój międzynarodowej ochrony praw człowieka, spowodował, że dziś międzynarodowe prawo praw człowieka można traktować jako pewien podzbiór czy gałąź prawa międzynarodowego. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa osób fizycznych jest tym aspektem podmiotowości prawnomiędzynarodowej w ogóle, który wskazuje na podobieństwo z prawem wewnętrznym państwa, w którym człowiek – obywatel – osoba fizyczna to podstawowi adresaci norm prawnych. I w tym właśnie zakresie najbardziej zasadne będzie porównanie struktury norm prawa międzynarodowego i prawa wewnętrznego.

Drugą zasadniczą odmiennością poziomu systemowego jest różnica między cechami systemów prawa krajowego i międzynarodowego, a w każdym razie trudności w przenikaniu się, czy też bezwarunkowym przenoszeniu właściwości jednego systemu prawnego na drugi i odwrotnie. Indywidualizując system prawa

international law. As a central to any contemporary analysis of international law should be also law of international commerce” – L. Łukaszuk: *Sources of International Law in Transition*, [w:] *Challenges to Law at the End of the 20th Century*, E. Pattaro [red.], No. V, Working Grups 50–69 Sources Law, Legal Theory and Computer Science, Bologna 1995, s. 35.

[8] J. Kowalski: *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1970, s. 113.

[9] W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki: *op. cit.*, s. 277.

[10] *Ibidem*.

[11] M. Zirk-Sadowki: *op. cit.*, s. 59.

[12] A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek: *op. cit.*, s. 194.

wewnętrznego, można przypisać mu cechy: jednolitości, różnorodności, określonego stopnia niesprzeczności i założenia zupełności.[13] System prawa międzynarodowego na pewno odzwierciedla cechę różnorodności, normując różnego rodzaju stosunki prawnomiędzynarodowe. Pozostałe cechy systemu prawa wewnętrznego nie znajdują dostatecznego odzwierciedlenia w systemie prawa międzynarodowego. Na pewno system prawa międzynarodowego nie ma charakteru jednolitego w rozumieniu prawa wewnętrznego. Nie jest on tworem jednorodnym, a raczej wielorodnym, gdyż powstaje za pośrednictwem i w drodze współdziałania wielu państw. Wprawdzie można powiedzieć, że prawo wewnętrzne jest reprezentowane przez różne organy, ale wszystkie one funkcjonują w ramach jednego państwa i działają, co oczywiste, w jego interesie.

W wypadku prawa międzynarodowego interesy państw są często rozbieżne i w tym kontekście o jednolitości mówić nie można. Podobnie jest z cechami określonego stopnia niesprzeczności i zupełności, które są postulatem teoretycznym z racji tego, że prawo międzynarodowe tworzy własny system prawny.[14] O sprzeczności w prawie międzynarodowym trudno nawet mówić, gdyż dwa państwa mogą ułożyć między sobą relacje w określony sposób, a jakaś inna grupa państw stosunki w tym samym zakresie ureguluje zupełnie odmiennie. Decydujące znaczenie ma tutaj wola państw. W pewnym sensie można mówić o zupełności jako cesze charakteryzującej również prawo międzynarodowe. Specyfika jej polega na tym, że w zakresie stosunków międzynarodowych nieregulowanych przez traktaty, ich regulatorem staje się zwyczaj międzynarodowy, który musi być jednak przez państwo akceptowany.

Z systemem prawa międzynarodowego wiążą się jeszcze inne szczegółowe zagadnienia, do których zaliczamy: brak ustawodawcy w rozumieniu prawa wewnętrznego, odmienne niż w prawie wewnątrzpaństwowym źródła prawa, problematykę przymusu i stopnia jego instytucjonalizacji, kwestie hierarchii norm prawa międzynarodowego. Wszystkie te cechy wpływają na obraz i budowę normy prawa międzynarodowego.

W związku z powyższym, wyliczyć można główne obszary decydujące o odmiennościach między normami prawa międzynarodowego i wewnętrznego. Zaliczamy do nich:

1) określenie podstaw obowiązywania – trudności, zwłaszcza gdy chodzi o ustalenie podstaw obowiązywania normy prawa międzynarodowego w prawie wewnętrznym;

---

[13] A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziembiński: *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992, s. 219 i n.

[14] W. Czapliński, A. Wyrozumska: *Sędzia krajowy wobec prawa międzynarodowego*, Warszawa 2001, s. 15.

2) źródło rekonstrukcji normy – w prawie wewnętrznym będą to przede wszystkim źródła pisane, w prawie międzynarodowym dużo większe znaczenie aniżeli w prawie krajowym mają źródła niepisane;

3) adresat – w prawie międzynarodowym przede wszystkim państwa, w prawie wewnętrznym osoby fizyczne, co nie oznacza, że jest to zasada;

4) odmienny przedmiot regulacji, co nie wyklucza obszarów wspólnych normowania;

5) różnice interpretacyjne prawa międzynarodowego i krajowego;

6) brak jest ustawodawcy w rozumieniu prawa wewnętrznego w prawie międzynarodowym;

7) niewystępowanie w prawie międzynarodowym zinstytucjonalizowanego systemu egzekwowania prawa.

IV

Podejmowane powyżej rozważania stanowiły podbudowę do badania kontekstu możliwości zastosowania normy prawa międzynarodowego w prawie wewnętrznym. Należy się zastanowić, jakie są warunki do wysegregowania kategorii norm prawnomiędzynarodowych, wykazujących podobieństwo do norm prawa wewnętrznego. Na tym etapie rozważań zagadnienie proceduralne związane z realizacją zasady prymatu prawa międzynarodowego w prawie wewnętrznym jest dla mnie mniej istotne, ważne zaś wskazanie analogii strukturalnych, pewnej kompatybilności treściowej. Ze względu na te cechy, norma prawa międzynarodowego może być stosowana w prawie wewnętrznym państwa. Jest to zasadne przy przyjęciu jednak pewnych założeń.

Pierwszym z nich jest samowykonalność normy. Koncepcja norm samowykonalnych (*self-executing*) powstała na gruncie prawa amerykańskiego.[15] Można rozpatrywać ją z punktu widzenia teoretycznego, jak i od strony użyteczności praktycznej. Są to dwie całkiem odmienne sfery samowykonalności normy prawa międzynarodowego.

Teoretyczna konstrukcja normy tego rodzaju zakładała, że źródłem jej rekonstrukcji mogą być wyłącznie postanowienia umów międzynarodowych. Zresztą sama nazwa przyjęta przez doktrynę amerykańską odnosiła się do traktatu samodziałającego (*self-executing treaty*).[16] Z tego już wynika, że szukając w prawie międzynarodowym norm strukturalnie podobnych do ich odpowiedników w prawie wewnętrznym, pomijamy takie nośniki treści normatywnych, jak międzynarodowe prawo zwyczajowe i powszechnie uznane zasady prawa między-

[15] Szerzej na temat genezy norm samowykonalnych zob. – K. Skubiszewski: *Stosowanie i przestrzeganie prawa międzynarodowego w państwie*, „Państwo i Prawo" 1984, nr 9, s. 18 i n.

[16] *Ibidem*.

narodowego, a zatem źródła pozaumowne. Owo pomijanie nie oznacza jednak braku możliwości zastosowania w prawie wewnętrznym norm rekonstruowanych ze źródeł pozaumownych. Taka możliwość oczywiście istnieje i jest realizowana w różnych porządkach prawnych, niemniej jednak należy wyraźnie podkreślić, że umowa międzynarodowa od strony legislacyjnej najbardziej upodabnia się do aktów prawa wewnętrznego i dlatego techniczne możliwości konstruowania przepisów będących źródłem norm samowykonalnych są dużo większe aniżeli wyinterpretowanie takich norm z innych źródeł rekonstrukcji.

Istotą normy samowykonalnej jest możliwość jej zastosowania, bez konieczności doprecyzowania czy zapewnienia jej realizacji poprzez stanowienie aktów wykonawczych. Z tego wynika, że norma taka musi precyzyjnie formułować dyspozycję, w ramach której wskazuje czyn nakazany, zakazany, uprawnienie bądź jasno określoną kompetencję. Jeżeli norma charakter taki posiada, jest samowykonalna. *A contrario*, gdy cech powyższych przypisać jej nie można, należy uznać ją za niesamowykonalną.

Aspekt teoretyczny ogranicza się do sprecyzowania warunków zastosowania w prawie wewnętrznym prawa międzynarodowego. Z kolei aspekt praktyczny wiąże samowykonalność normy z subiektywną oceną i uznaniem przez państwo tej cechy. Państwo kierując się własnymi interesami, może uznać lub nie normę za samowykonalną. Są takie materie, w ramach których normy prawa międzynarodowego je normujące są uznawane za samowykonalne przez jedne państwa, inne państwa zaś odmawiają im mocy własnej. Prawa człowieka zaliczane są powszechnie do kategorii regulowanej przez traktaty samowykonalne. Zresztą status jednostki, jej prawa i wolności formułowane na gruncie prawa międzynarodowego miały pełnić rolę wzorca, a czasem i gwaranta ich poszanowania w porządkach krajowych. Jednak pomimo powszechności uznawania tej materii za objętą samowykonalnością norm, to na przykład japoński system prawny uznaje konwencje praw człowieka za niesamowykonalne. W innych sprawach odmienne stanowiska państw są również widoczne. I tak dla sądów amerykańskich traktaty ekstradycyjne są samowykonalne, nie mają natomiast takiego charakteru dla sądów niemieckich. Te przykłady przekonują, że konstrukcja teoretyczna a jej realizacja w praktyce państwa to dwie różne sfery. Stąd zasadna jest teza o względności pojęcia samowykonalności.[17]

Kolejne założenia są w zasadzie doprecyzowaniem samowykonalności normy prawa międzynarodowego w aspekcie wskazania norm strukturalnie podobnych z normami prawa wewnętrznego. Należy w związku z tym określić wspólną płaszczyznę odniesienia dla dokonania porównania. Wskazując elementy wspólne dla tych dwu kategorii norm, jednocześnie będzie można domniemywać, że w pozostałym zakresie pomiędzy tymi normami występować będą różnice.

[17] W. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 424.

Po pierwsze, normy prawa międzynarodowego i wewnętrznego muszą być rekonstruowane z tych samych źródeł. Z uwagi na to, że w systemie kontynentalnym dominującą formą tworzenia prawa jest stanowienie, to relatywnym źródłem rekonstrukcji w prawie międzynarodowym będą traktaty. Nośnikiem norm będą więc źródła pisane. W każdym bądź razie tu wystąpi największe prawdopodobieństwo zaobserwowania podobieństw umożliwiających zastosowanie normy prawa międzynarodowego w prawie wewnętrznym.

Teoretycznie jest możliwe znalezienie norm podobnych, rekonstruowanych z innych źródeł (np. zwyczaju), ale wobec dużego znaczenia zwyczaju w prawie międzynarodowym, a marginalnego w prawie wewnętrznym, stwierdzenie takiego podobieństwa będzie należało do rzadkości, tym bardziej że obok tożsamego źródła rekonstrukcji muszą być spełnione jeszcze inne przesłanki.

Po drugie, normy te muszą być kierowane do tej samej kategorii adresatów. W prawie wewnętrznym adresatami są przede wszystkim osoby fizyczne. W takim samym zakresie normy prawnomiędzynarodowe muszą również ich dotyczyć.

Po trzecie, wspólny dla porządków międzynarodowego i krajowego musi być przedmiot regulacji. Z istoty prawa międzynarodowego wynika, że w dużo większym zakresie jego normy odnoszą się do materii konstytuujących uprawnienia i zobowiązania państw oraz organów państwowych[18], a w mniejszym zakresie podmiotów prywatnych.

Biorąc pod uwagę te założenia, skonkludować należy, że zakres obszarów wspólnych prawa wewnętrznego i międzynarodowego niewątpliwie się zmniejsza, co powoduje, że liczba norm *self-executing* możliwych do zastosowania w prawie wewnętrznym jest możliwa do ustalenia. Poza tym względność pojęcia samowykonalności komplikuje jeszcze bardziej możliwość teoretycznego wygenerowania takich norm prawa międzynarodowego. Niezależnie jednak od subiektywizmu państw w tym zakresie, przyznać jednak taki charakter należy normom z zakresu prawa człowieka.

V

Kończąc rozważania, należy także zwrócić uwagę na zagadnienie stosowania normy prawa międzynarodowego w prawie międzynarodowym. Orzekający organ międzynarodowy jest powołany do stosowania prawa międzynarodowego na płaszczyźnie prawnomiędzynarodowej. Stosuje więc w sposób naturalny prawo, które jest tworzone na potrzeby relacji międzynarodowych. Stosowanie prawa międzynarodowego w prawie wewnętrznym rodzi dla sądu krajowego większe problemy interpretacyjne i kolizyjne. Dużo trudniejsza będzie też kwe-

[18] *Ibidem*, s. 424.

stia egzekwowania prawa, gdyż normy prawa międzynarodowego nie są opatrzone sankcją.[19] Norma prawa międzynarodowego ma charakter autonomiczny na gruncie tego prawa. Nie pojawią się więc problemy z ustalaniem podstaw obowiązywania źródeł prawa międzynarodowego w prawie międzynarodowym. Naturalny będzie i adresat normy, i przedmiot jej regulacji. Kolokwialnie rzecz ujmując, tak jak z reguły nie ma problemów ze stosowaniem normy krajowej w prawie wewnętrznym, tak również ich nie będzie w odniesieniu do stosowania normy prawa międzynarodowego w prawie międzynarodowym.

SUMMARY

The main aim of the article is to carry out a legal-comparative analysis of the norms of domestic law and international law. To a larger extent the article shows the specific character of the norm of international law which, firstly, can be reconstructed from written and non-written sources of international law and secondly, can be applied at the level of international and domestic law.

The article compares in a concise way the main characteristics of legal systems – international and domestic law, and shows the evolution of the subjective range (indication of an individual's being a carrier of international rights) as well as objective range of international law. It also enumerates the factors determining dissimilarities between the norm of international law and that of domestic law. A theoretical aspect of such a comparison leads to a practical conclusion showing the possibility of using the norm of international law in the State legal order. In this connection there was presented a construction of self-executing norms and optimum assumptions (the character of the source of law, its subjective and objective range) which enable using the norm of international law in the state legal order.

[19] W. Czapliński, A. Wyrozumska: *op. cit.*, s. 14.